

Отже, у процесі здійснення економічної функції сучасна держава впливає на ринкові відносини. Цим створюються умови для розвитку економіки, гарантій свобод підприємництва, не допускаються монополізм і недобросовісна конкуренція в економічних відносинах. При здійсненні своїх основних функцій сучасна держава впливає на суспільні відносини (політичні, соціальні, культурні та ін.), а реалізуючи економічну функцію – на економічні відносини. У процесі реалізації економічної функції створюється матеріальна база, яка сприяє інтенсифікації, оновленню та активізації здійснення всіх інших основних функцій сучасної держави. Саме тому економічна функція є однією з визначальних.

Список використаної літератури:

1. Общетеоретическая юриспруденция: Учебный курс: Учебник / Под ред. Ю.Н. Оборотова. – Ростов-н/Д., 2011.
2. Щербаківський Г.З. Государство и экономическая система общества: теоретико-правовые и пракиологические основания соотношения и взаимодействия: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. – СПб., 2006.
3. Лощихін О.М. Економічна функція сучасної держави. Теоретико-правові аспекти: Монографія. – К., 2008.

Надійшла до редакції 30.11.2012

ЯНКОВСЬКА Г.В.,

кандидат філологічних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 340.13

**ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РІЗНОВИДІВ МОВ
(НА МАТЕРІАЛІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ
МОВНОЇ ПОЛІТИКИ»)**

У статті проаналізовано різновиди мов на матеріалі Закону України «Про засади державної мовної політики», зосереджено увагу на недоліках у називанні термінів чи формулюванні їх визначень.

Ключові слова: мова, державна мова, офіційна мова, регіональна мова, мова меншин, мова національних меншин.

Аналізуються різновидности мов на матеріалі Закону України «Об основах государственной языковой политики», сосредоточено внимание на недостатках в именовании терминов или их формулировке.

Ключевые слова: язык, государственный язык, официальный язык, региональный язык, язык меньшинств, язык национальных меньшинств.

The varieties of languages have been analyzed in the article on the material of the Law of Ukraine «On Fundamentals of the State Language Policy». The accent is made on the faults in naming or formulating of definitions of terminological combinations.

Keywords: language, state language, official language, regional language, minority's language, national minorities' language.

Понад 20 років українське суспільство чекало нового закону про застосування мов у нашій державі, адже Закон Української РСР «Про мови в Українській РСР» від 28 жовтня 1989 р. через свою застарілість фактично не виконувався. Нарешті, 3 липня 2012 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про засади державної мовної політики» (надалі – Закон про мовну політику). Утім, довгоочікуване сподівання не принесло бажаного результату, адже його прийняття породило чималу кількість невдоволень як загалом щодо прийняття закону (порушення процедури його прийняття), так і зокрема щодо його змісту (розширення сфер використання регіональних мов та мов меншин, а особливо російської мови, неповноти поданого переліку мов, віднесених до регіональних мов або меншин України, назви закону тощо). Попри такі суттєві зауваження цей закон все-таки був опублікований, а тому 10 серпня 2012 р. набрав чинності.

Закон про мовну політику спрямований насамперед на застосування мов, на регулюван-

ня мовних правовідносин, об'єктом яких є мова. У Законі про мовну політику наявні різні словосполучення з терміном «мова». Усі вони так чи інакше стосуються поняття «мова», визначення якого в законодавстві немає. Закон про мовну політику хоча й вміщує статтю 1 «Визначення термінів», проте тлумачення цього терміна не подає. Спроба виокремити сутність поняття «мова» через подані у цій статті визначення не має успіху, адже дефініції формулюються з нібито наперед визначеного поняття «мова»: державна мова – закріплена законодавством мова; регіональна мова або мова меншин – мова, яка традиційно використовується; рідна мова – перша мова; мова національних меншин – мова меншин тощо. Лише мимохідь в тексті згадується про засіб комунікації щодо регіональної мови.

Така невизначеність, можливо, зумовлена багатозначністю поняття «мова». Як зазначає Ф. Бацевич [1, с. 29], у працях лінгвістів, філософів, логіків, психологів, фахівців із проблем штучного інтелекту, когнітологів у ХХ ст. було запропоновано більше 20 тис. визначень мови. Однак до законодавчих термінів, як відомо, висувається низка вимог, серед яких є й наявність дефініції та прагнення до однозначності. Ці вимоги щодо поняття «мова» законодавцем не дотримані, відтак, неминуче неоднакове прочитання в Законі про мовну політику таких словосполучень, як «будь-яка мова», «всі мови», «інша мова», «кожна мова» тощо. Тому вважаємо, що відсутність дефініції терміна «мова» є недоліком сучасного мовного законодавства, який потрібно обов'язково виправити.

Що ж до інших словосполучень з терміном «мова», то більшість із них можна назвати терміносполуками. Пропонуємо здійснити їх аналіз, погруповавши за певними ознаками. У такий спосіб ми отримаємо класифікацію різновидів мов, використаних у Законі про мовну політику та розглянемо їх мовно-термінологічне оформлення.

1. Мову насамперед розуміють як певну знакову систему. Така система у кожного етносу своя. Тобто можна говорити про поділ мов за етнічною ознакою. У Законі про мовну політику за цим критерієм виокремлюють такі мови: українська мова, російська мова, білоруська мова, болгарська мова, вірменська мова, гагаузька мова, ідиш мова, кримськотатарська мова, молдавська мова, німецька мова, новогрецька мова, польська мова, ромська мова, румунська мова, словацька мова, угорська мова, русинська мова, караїмська мова, кримчацька мова. Позитивним є те, що порівняно із назвами етнічних мов, поданих у Законі України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов та мов меншин», нарешті неіснуючу «єврейську мову» названо ідиш, а грецьку – новогрецькою.

2. Можна здійснити поділ мов і за сферою поширення: загальний та детальний. Загальний поділ становитиме мова приватного та мова суспільного життя (терміни преамбули та ст. 3 Закону про мовну політику). Виникає запитання доцільності використання означення «суспільний» при побудові такої терміносполуки. Традиційно виокремлювали мовні правовідносини приватного і публічного життя (Ф. Капоторті, С. Ткаченко), причому останні розглядалися як мовні правовідносини, одним з учасником яких є держава, державний орган. Термін «публічний» використано і в рішенні Конституційного Суду України № 10-рн/99 від 14 грудня 1999 р. щодо позначення сфери функціонування державної мови. Саме публічна, а не суспільна сфера як максимально врегульована сфера мовної діяльності протистоїть приватній. Тому, на нашу думку, термін «мова суспільного життя» варто замінити на сполуку «мова публічного життя».

Якщо за основу взяти назви розділів Закону про мовну політику, то матимемо детальний поділ: мова роботи органів державної влади, органів місцевого самоврядування, судочинства, економічної і соціальної діяльності, мова освіти, науки, інформатики і культури, мова у сфері інформації і зв'язку, мови топонімів та імен громадян, мова Збройних Сил України та інших збройних формувань. Такий поділ дещо насторожує, адже до мови роботи органів державної влади має входити мова судочинства та мова Збройних Сил України; чомусь відсутня мова назв юридичних осіб тощо. Якщо ж ми здійснимо класифікацію на основі назв статей, то матимемо такий поділ: мова ведення засідань Верховної Ради України, мова актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, мова роботи, діловодства і документації органів державної влади та органів місцевого самоврядування, мова документів про вибори та референдуму, мова документів, що посвідчують особу або відомості про неї, мова судочинства, мова досудового розслідування, дізнання і прокурорського нагляду, мова нотаріального діловодства, мова юридичної допомоги, мова економічної і соціальної діяльності, мова міжнародних дого-

ворів України, мова освіти, мова у сфері науки, мова у сфері інформатики, мова у сфері культури, мова засобів масової інформації і видавництва, мова у сфері поштового зв'язку і телекомунікацій, мова реклами і маркування товарів, мова топонімів, мова імен громадян України, мова Збройних Сил України та інших військових формувань. Хоча й такий поділ не зменшує кількість зауважень, а лише додає.

Так, мова ведення засідань Верховної Ради України та мова актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування є частиною мови роботи, діловодства і документації органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Виникає запитання, чому одночасно є мова освіти, мова судочинства – і мова у сфері науки, у сфері інформатики тощо. Такі зауваження вказують насамперед на недосконалість законодавчої техніки щодо називань структурних елементів Закону про мовну політику.

3. Різні етнічні мови в державі мають неоднакове правове становище, від чого розрізняють державні, офіційні, регіональні мови, мови національних меншин тощо. Закон про мовну політику виокремлює поняття «державна мова». Під цим терміном розуміється закріплена законодавством мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, установах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики тощо (ст. 1 Закону про мовну політику). Сам термін «державна мова» для українського законодавства не новий, а от його визначення сформульоване по-іншому. Попереднє тлумачення поняття «державна мова» було здійснено Конституційним Судом України у рішенні № 10-рн/99 від 14 грудня 1999 р., відповідно до якого державна мова – мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя.

Для чого законодавець формулює визначення по-іншому – невідомо, але від цього дефініція не стає кращою. Так, визначення, подане в Законі про мовну політику, не відповідає вимогам формулювання дефініцій, зокрема, порушена така вимога, як раціональна (оптимальна) стислість. Як зазначено в ДСТУ 3966:2009, про раціональну стислість визначення стандартизованого поняття свідчить також те, що в ньому нема зайвої інформації: висловів у дужках, переліків понять, що становлять обсяг позначуваного поняття, скорочень на зразок «та ін.», «і т.д.» [2, с. 21]. Також у дефініції невиправдано використаний термін «органи державного управління», яке в Законі про мовну політику ніде більше не згадується; незрозумілим є термін «органи діловодства»; не розкрито сутність поняття «мова» (визначення не повинно містити терміни, які потребують пояснення) тощо.

Разом з тим у Законі про мовну політику наявний і термін «офіційна мова», але його тлумачення відсутнє. Як відомо, в українському законодавстві термін «офіційна мова» використовується тільки щодо мов міжнародних організацій, об'єднань тощо. У цьому розумінні його й використано в п. 3 ст. 5 Закону про мовну політику. На території України офіційної мови (мов) поки що немає. Тому вважаємо за недолік тлумачення терміна «регіональна мова або мова меншини» як мови, яка відрізняється від офіційної мови (мов) цієї держави, що вписано в ч. 6 ст. 1 Закону про мовну політику. Зрозуміло, що такий текст продубльовано з Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, однак потрібно було його насамперед адаптувати до українського законодавства. Разом з тим те, що Конституційний Суд України використовує поняття державна та офіційна мова як синонімічні, не може бути виправданням. З метою непопущення принципу вертикальної класифікації законодавчих термінів потрібно було використати термін «державна мова», який наявний і в Конституції України.

Закон про мовну політику виокремлює термін «регіональна мова або мова меншини», розтлумачуючи його в ст. 1 як мову, яка традиційно використовується в межах певної території держави громадянами цієї держави, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення цієї держави, та/або відрізняється від офіційної мови (мов) цієї держави.

У п. 2 ст. 7 Закону про мовну політику цей термін уточнено щодо української держави як регіональні мови або мови меншин України, при цьому подано перелік таких мов, який зріс із 13 мов у Законі України «Про ратифікацію європейської хартії регіональних мов або мов меншин» до 18 доданням п'яти мов: вірменської, ромської, русинської, караїмської, кримчацької. Хоча й відповідно до ст. 4 Закону про мовну політику Закон України «Про ратифікацію європейської хартії регіональних мов або мов меншин» визнано як один із складових законо-

давства України про мови, утім, чомусь у перехідних положеннях забули внести до нього зміни щодо розширення переліку мов.

Цікаво, за якою ознакою відбирали ці мови? Якщо брати до уваги мовний склад населення, то відповідно до Всеукраїнського перепису населення 2001 р. такими мовами мали б бути російська, білоруська, молдавська, кримськотатарська, болгарська, угорська, румунська, польська, ідиш, вірменська, грецька, татарська, ромська, азербайджанська, грузинська, німецька та гагаузька мови. Натомість у переліку мов відсутні татарська, азербайджанська та грузинська мови. Якщо брати до уваги міноритарні мови (малопоширені, меншинні), як на цьому наголошують перекладачі Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, то виокремимо русинську, караїмську, кримчачьку та ін., але ж не російську, білоруську, молдавську і т.д. Принцип відбору залишається незрозумілим.

Що ж до самого терміна «регіональна мова або мова меншини», то його використання є небажаним, і ось з яких причин. Саме поняття складається з двох термінів – регіональна мова та мова меншин, які мають одне визначення. Відтак, порушена вимога до називання термінів – однозначна відповідність терміна поняттю, відповідно до якої термін має відповідати лише одному поняттю й, навпаки, одне поняття має бути позначено тільки одним терміном [2, с. 14].

Непотрібність такого подвійного європейського терміна прослідковується навіть із самого Закону про мовну політику. Так, наступним після терміна «регіональна мова або мова меншин» подано термін «територія, на якій поширена регіональна мова», де формулювання «або мова меншини» чомусь опущена (на відміну від Європейської хартії регіональних мов та мов меншин), а сама регіональна мова трактується вже як засіб комунікації певної кількості осіб, що виправдовує здійснення різних охоронних і заохочувальних заходів, передбачених Законом про мовну політику. Надалі в тексті Закону про мовну політику терміни «регіональні мови або мови меншин», «регіональні мови або мови меншин України», «регіональні мови» використовуються як синонімічні, наприклад: «У межах території, на якій поширена регіональна мова (мови), що відповідає умовам частини третьої статті 8 цього Закону, послуги перекладача з регіональної мови або мови меншини (мов), у разі їх необхідності, надаються без додаткових для цих осіб витрат (п. 4 ст. 14 Закону про мовну політику).

Крім того, іноді по тексті Закону про мовну політику ці два терміни законодавець розмежує чи за допомогою розділового сполучника *або*: «У межах території, на якій поширена регіональна мова або мова меншини (мови), що відповідає умовам частини третьої статті 8 цього Закону, акти місцевих органів державної влади і органів місцевого самоврядування приймаються державною мовою *або цією регіональною мовою, або мовою меншини (мовами)* та офіційно публікуються цими мовами» (п. 2 ст. 10, п. 4 ст. 23 Закону про мовну політику); або ж за допомогою єднального сполучника *і*: «Держава гарантує свободу прямого прийому радіо- і телепередач із сусідніх країн, які транслюються такими самими або схожими до державної мови або до *регіональних мов і мов меншин* України мовами, і не перешкоджає ретрансляції радіо- і телепередач із сусідніх країн, які випускаються в ефір такими мовами, а також забезпечує свободу виявлення поглядів і вільне поширення інформації друкованих засобів інформації такими мовами» (п. 5 ст. 24 Закону про мовну політику).

Якщо ж дотримуватися принципу вертикальної класифікації законодавчих термінів, то звернемо увагу на те, що в Конституції України взагалі немає термінів «регіональна мова» та «мова меншини», натомість використовується поняття «мови національних меншин». До речі, Закон про мовну політику визначає мову національної меншини як мову меншини, що об'єднана спільним етнічним походженням. Тобто поняття «мова меншини» та «мова національної меншини» є синонімічними, а це знову ж таки є порушенням однозначної відповідності терміна поняттю.

Виникає питання доцільності використання такої кількості синонімічних термінів, адже синонімія в законодавстві – явище небажане, а тим паче в межах одного закону, бо порушується й принцип єдності законодавчої термінології. Можливо, варто залишити конституційний термін «мова національних меншин», як це й було зроблено в Законі України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин». Однак що розуміти під цим поняттям? Якщо мови, поширені серед населення України, крім державної мови та мов корінних народів України, то мови кримськотатарська, караїмська тощо не можуть бути мовами націо-

нальних меншин. Якщо традиційну мову груп громадян України, які не є українцями за національністю, то як бути з російською мовою українців, які визнали її як рідну (а таких немало – 14,8 % населення України). Якщо ж виходити із територіального принципу визначення таких мов, то варто говорити про регіональну мову, якщо ж проаналізувати сфери поширення таких мов, то можна говорити навіть про офіційні мови окремих регіонів. У будь-якому разі ця проблема потребує законодавчого вирішення.

Насторожує й те, що російська мова в Законі про мовну політику має особливе становище порівняно з іншими мовами, визнаними як регіональні мови або мови меншин України. Це впливає насамперед із самого переліку, поданого в Законі про мовну політику (п. 2 ст. 7): російська, далі мови зазначені в алфавітному порядку і наприкінці додані русинська, караїмська та кримчацька мови. Хоча й в Конституції України таке особливе становище російської мови також відтворене, а саме в ч. 3 ст. 10 читаємо: «В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України». Однак із тексту Закону про мовну політику вбачається, що під поняттям російська мова законодавець не завжди вбачав регіональну мову або мову меншин України (див. *публікуються державною, російською та іншими регіональними мовами або мовами меншин (п. 1 ст. 10), розповсюджуватися у перекладі цією регіональною або російською мовою (мовами) (п. 5 ст. 11)* тощо). Таке особливе становище російської мови прямо суперечить визначеному у преамбулі Закону про мовну політику принципу рівноправності всіх національних мов.

4. У Законі про мовну політику можна виокремити і класифікацію мов за порядком вивчення мов: рідна/нерідна мова. Під рідною мовою законодавець розуміє першу мову, якою особа оволоділа в ранньому дитинстві. У більшості випадків це мова батьків (батьківська мова) або переважно матері (материнська мова). Утім, за умов дотримання принципу плюралінгвізму, як це передбачено пп. 9 п. 2 ст. 5 Закону про мовну політику, не виключено, що з часом на питання щодо визначення рідної мови буде важко відповісти.

Що ж до нерідної мови, то в Законі про мовну політику використано дві терміносполуки – іноземні мови та мови міжнародного спілкування: *навчальні заклади можуть створювати класи, групи з навчанням іноземними мовами (п. 12 ст. 20); держава сприяє розвитку багатомовності, вивченню мов міжнародного спілкування, насамперед тих, які є офіційними мовами Організації Об'єднаних Націй, ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій (п. 3 ст. 5)*.

Вважаємо недоцільним використання двох термінів у Законі про мовну політику. Обгрунтуємо свою думку. До п. 12 ст. 20 «Мова освіти» йшлося про навчання державною мовою та регіональними мовами або мовами меншин. Тому поява терміна «іноземні мови» у п. 12 вказує на мови, відмінні від державної та від регіональних мов або мов меншин, тобто про мови міжнародного спілкування. Утім, як відомо, лінгводидактичний термін «іноземна мова» тлумачиться як мова іншої національної лінгвокультурної спільноти, до якої мовець не належить (за Ф. Бацевичем). Інакше кажучи, за лінгводидактикою всі мови, окрім рідної, є іноземними. Таке пояснення не збігається із законодавчим, тобто втрачена пряма співвіднесеність із позначуваними поняттями спеціальної сфери. Саме тому вважаємо за доцільне залишити один термін – «мови міжнародного спілкування», який водночас відповідатиме і принципу вертикальної класифікації законодавчих термінів. Як відомо, в ч. 4 ст. 10 Конституції України використано саме цей термін: «Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування».

5. Можна виокремити різновиди мов у Законі про мовну політику і щодо рівня опанування мови: мова, яку розуміє людина; мова, якою володіє людина. На жаль, ці поняття залишилися не визначеними як у Законі про мовну політику, так і в законодавстві, хоча на практиці виникає гостра потреба у їх поясненні.

Отже, відповідно до Закону про мовну політику можна виокремити такі групи різновидів мов: за етнічною ознакою, за сферою поширення, за правовим становищем у державі, за порядком вивчення мов, за рівнем опанування мов. Під час аналізу терміносполук з поняттям «мова» було помічено низку недоліків щодо їх називання, тлумачення та використання: порушення вимог до називання термінів, до формулювання визначення термінів, недотримання принципу вертикальної класифікації законодавчих термінів, принципу єдності законодавчої термінології тощо. З метою однозначного прочитання Закону про мовну політику такі недоліки мають бути виправленими законодавцем. Подальші розвідки вбачаємо в аналізові правових

проблем використання мов в Україні у приватній та публічній сферах.

Список використаної літератури:

1. Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси: Монографія. – К., 2009.
2. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять: ДСТУ 3966:2009. – [Чинний від 2009-10-30]. – К., 2010.

Надійшла до редакції 11.12.2012

КОРНІЄНКО А.А., здобувач
(Донецький національний університет)

УДК 34.096

**ПРИНЦИП НЕВІДВОРОТНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ:
СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

У статті розглянуто питання методологічних засад дослідження принципу невідворотності юридичної відповідальності

я ц я ц юридична відповідальність, принципи юридичної відповідальності, принцип невідворотності юридичної відповідальності, структура принципів юридичної відповідальності, структура принципу невідворотності юридичної відповідальності.

В статье рассматривается вопрос методологических основ исследования принципа неотвратимости юридической ответственности.

я ц я ц юридическая ответственность, принципы юридической ответственности, принцип неотвратимости юридической ответственности, структура принципов юридической ответственности, структура принципа неотвратимости юридической ответственности.

In the article we consider the methodological basis of the investigation of the principle of inevitable legal responsibility.

Keywords: legal responsibility, principles of legal liability, the principle of inevitability of legal responsibility, structure of legal liability principles, structure of principle of inevitability legal liability.

Дослідження принципу невідворотності юридичної відповідальності потрібно проводити виходячи із розуміння того, що результативність наукового пошуку будь-якого напрямку пов'язана зі ступенем розробленості методологічних аспектів тієї чи іншої проблеми. Принципи юридичної відповідальності повинні досліджуватися не як звичайна сукупність, а як цілісна система, яка характеризується певною ієрархією, єдністю, внутрішньою узгодженістю та взаємодією утворюючих її елементів, що діють, у свою чергу, не уособлено, ізольовано один від одного, а комплексно. Вони взаємообумовлені та знаходяться у тісному взаємозв'язку, а отже, кожний принцип юридичної відповідальності, що є складовим елементом даної системи, повинен тлумачитися та реалізовуватися з урахуванням усіх інших принципів [4, с. 7].

Виходячи із допустимості згідно з принципами системного підходу декількох розчленувань для будь-якого об'єкта та існування складної структури у кожного із структурних його елементів, при дослідженні системи принципів юридичної відповідальності можуть застосовуватися два різнорівневих поняття, а саме структура принципів юридичної відповідальності та структура принципу юридичної відповідальності. Таким чином, якщо структурними елементами системи принципів юридичної відповідальності виступають окремі її принципи, то структурними елементами принципу юридичної відповідальності є різноманітні вимоги або положення, які його конкретизують; відображають певний його бік; фактично відбувається конкретизація змісту принципу через перенесення акценту на його певну сторону [18, с. 18]. Таке бачення даного питання є більш доречним порівняно із визначенням принципів як ідей або якісних особливостей певного явища, адже на перший план має виноситися саме регулятивне значення принципів, а не лише їх ідейна чи духовна цінність.

Невідворотність є ключовим принципом юридичної відповідальності, своєрідним двигу-

